

MOJI RAZGOVORI Z LYDIO KEYNES

Z Lydio Lopokovo Keynes, soprogo Johna Maynarda Keynesa, sem se srečal 16. novembra leta 1980 v Seafordu, majhnem mestecu na jugovzhodni obali Anglije. Gospa Keynes je imela tedaj 88 let in je živela v domu za starostnike Threeways Nursery Home, prijetnem bivališču za starejše, kjer so imeli le-ti ustrezno zdravniško in socialno oskrbo.

Potreboval sem približno leto dni, da sem ugotovil, ali je Keynesova žena sploh še živa in kje biva. Ustreznih informacij nisem uspel dobiti niti v Londonu niti ne na King's Collegeu v Cambridgeu, almi materi njenega soproga, kjer sem obiskoval podiplomska predavanja pri Jamesu Meadu. Šele na nekem mednarodnem srečanju ekonomistov v Brightonu je moje zanimanje za L. Keynes obrodilo sadove – dobil sem naslov Threeways Nursery Home. Ko sem se po telefonu dogovarjal za ustrezen čas obiska, mi je glavna medicinska sestra potrdila, da me bo gospa Keynes sprejela, in ker je vedela, da prihajam iz Jugoslavije, poudarila, da bi bila vesela, če bi se z menoj lahko pogovarjala v ruščini, svojem maternem jeziku (angleška medicinska sestra je verjetno mislila, da so si slovanski jeziki enaki).

Glavna medicinska sestra mi je povedala, da gospa Keynes dobiva obiske, vendar redko. Zvedel sem, da je pri njih že štiri leta, odkar se je njeno zdravstveno stanje toliko poslabšalo, da je potrebovala stalno medicinsko nego. Skrb za njo je prevzel Keynesov nečak Milo Keynes. Finančnih težav v poznejših letih gospa ni imela, saj ji je soprog v svoji oporoki zagotovil doživljenjsko rento. Vendar je v petdesetih letih za popravila na hiši v Tiltonu morala prodati del pohištva in tudi znamenito Degasovo sliko Balerina.

Za mene je bilo srečanje z osebo, ki je spremljala J. M. Keynesa od 1925 pa do njegove smrti leta 1946, nedvomno enega največjih ekonomistov vseh časov in dramatis personae znanstvene ekonomije še od tridesetih let prejšnjega stoletja, posebej vznemirljivo. Na to srečanje sem se pripravil z navdušenjem človeka, ki se je zavedal, da bo slišal marsikaj, česar biografska dela o Keynesu do tedaj niso ponujala (šele kasneje so odprli arhive z zasebno vsebino).

Lydia Vasilevna Lopukhova (v angleški različici Lopokova) je bila rojena oktobra 1892 v St. Petersburgu. Njena mati Constanza Douglas Lopukhova je bila škotskega porekla, sicer pa je bila rojena v Estoniji. Umrli je v času nacistične blokade Leningrada leta 1942 zaradi lakote.

Lydia je skupaj s svojima bratoma in sestrama obiskovala Cesarsko baletno šolo ter šolo elitnega Maryjinskega teatra. Nato se je leta 1910 pridružila znameniti baletni skupini, ki jo je ustanovil S. Diaghilev in z njo razširil slavo Ballets Russes v Evropi in Ameriki. Lopokova je posebej blestela v baletu Petrushka in Ognjeni ptič Igorja Stravinskega, Speča lepota Čajkovskega, Boutique Fantasque Rossini-Respighija, Coppelija Delibesa, Giselle Adama, Princ Igor Borodina. Londonski The Times je dan po njeni smrti objavil in memoriam, v katerem je, med drugim, spomnil ljubitelje klasičnega baleta, da je bila Lopokova po vsaki svoji predstavi nagrajena z »navdušenimi ovacijami, kakršne je bilo možno le redko doživeti«. Omenja jo kot »eno največjih baletnih igralk našega časa«.

Pričakala me je sedeč v fotelju. Najprej sem opazil njene sivo modre oči, zelo jasne, rekel bi celo nenavadno jasne za osebo njenih let. Priznati moram, da nisem videl veliko podobnosti z likom, ki sem ga poznal s fotografij, objavljenih v različnih biografskih knjigah.

Iz pripovedovanja gospe Lydie Keynes je bilo čutiti njeno starost. V mentalnem pogledu je bila zelo utrujena in je med razgovorom pogosto zahajala k drugim temam, včasih izgubila tudi osnovno misel, ki jo je še trenutek prej jasno izpovedala. Zaradi tega so bila ponavljanja v najinem razgovoru pogosta, prav tako tudi prekinitve in nedokončane misli. Trenutki lucidnosti so se hitro menjavali z dementnimi stanji in spraševal sem se, ali ni moj obisk morda preveč utrujajoč za staro gospo. Skupaj sva ostala več ur. Poslovil sem se šele pred odhodom zadnjega vlaka iz Seaforda.

S seboj sem imel knjigo »Essays on J. M. Keynes« (leta 1975 jo je uredil Milo Keynes). Na naslovnici je takoj spoznala sliko svojega moža in vzkliknila: »Maynard!« V vsakdanjih razgovorih ga je klicala Maynard in ne John, kakor bi pričakovali. Na moje vprašanje zakaj nisem dobil odgovora. To je bilo v trenutku, ko je megla prekrila njen spomin; kasneje se nisem več vračal na to vprašanje. S Keynesom se je začela družiti januarja 1922, čeprav sta se spoznala že prej, zahvaljujoč njegovemu interesu za baletno umetnost in pogostim obiskom baletnih predstav v Londonu.

Zelo se je razveselila, ko sem na fotografiji, ki je visela na zidu, spoznal njenega brata Fjodora Lopukhova. Ta je bil, podobno kot drugi brat Andrej, ugledni koreograf in učitelj plesa v Leningradu; cela družina je torej pripadala istemu umetniškemu žanru. Lydia je igrala v skoraj vseh baletnih predstavah, za katere je glasbo napisal Stravinski. Diaghilev je imel tako velik ugled v tedanjem umetniškem svetu, da so za Ballets Russes kostume in mizansceno risali P. Picasso, H. Matisse, G. Braque, G. de Chirico, M. Utrillo in H. Miro. Razen Stravinskega so glasbo za to glasbeno gledališče komponirali še N. Rimsky-Korsakov, S. Prokofiev, M. Ravel, C. Debussy, A. Glazunov, F. Poulenc, M. de Falla, R. Strauss, P. Hindemith in O. Respighi.

Med drugim mi je omenila Brettonwoodsko konferenco o mednarodni monetarni ureditvi, ki je bila julija 1944. Tam je imela Jugoslavija tudi svojega predstavnika, in sicer Slovenca dr. Vladimira Ribarža. Po vrnitvi domov sem lahko potrdil to informacijo v arhivu tedanjega Zveznega sekretariata za zunanje zadeve. Čez nekaj let pa sem v središču Mednarodnega denarnega sklada, v Washingtonu, pridobil vse fotografije, ki so bile posnete na konferenci v Bretton Woodu, in obiskal samo mesto v državi New Hampshire, kjer je julija 1944 potekala zgodovinska konferenca. Ena izmed fotografij prikazuje vodje treh delegacij: Keynesa (Britanija), Stepanova (ZSSR) in Ribarža v skupnem razgovoru.

Gospa Keynes mi je razlagala, da je bil John Maynard zelo ponosen na svojo zbirko slikarskih del; večino je kupil v Parizu, ko je bil član britanske delegacije na mirovni konferenci leta 1919. Keynes je bil lastnik več umetnin vrhunskih avtorjev iz XIX. in XX. stoletja. V njegovi hiši so visela platna, ki so jih poslikali: Degas, Delacroix, Derain, Ingres, Matisse, Modigliani, Renoir, Seurat in Picasso. Keynes se je po prošnji direktorja londonske National Gallery zavzel pri ministru za finance, da je ta zagotovil proračunski denar za nakupe več slik francoskih impresionistov, ki jih je nameravala nabaviti National Gallery, vendar po končani vojni ni imela prostih sredstev za nove akvizicije.

Zbiral je tudi stare knjige, manuskripte in inkunabule. Njegova kolekcija je vsebovala bolj ali manj kompletno zbirko prvih izdaj različnih avtorjev, pomembnih za zgodovino človeške misli: Platona, Aristotela, Sv. Avguština, Bentham, Bodina, Descarta, Diderota, Galileja, Hobbesa, Keplerja, Kanta, Leibniza, Lockeja, Nitscheja, Newtona, Pettya, Smitha, Schopenhauerja, Spinoze, Shakespearja, Shellyja, Wordswortha. Imel je tudi več inkunabul ter originalne manuskripte Newtona, Lockeja, Humea, Bentham, J. S. Milla, A. Marshalla. Če bi Keynes živel še deset let dlje, bi postal, po mnenju ekspertov, eden največjih zbiralcev starih in redkih knjig v XX. stoletju. Njegove redke zgodovinske knjige hrani College Library, strokovne knjige in rokopise pa Marshall Library v Cambridgeu.¹

Nenavadni tok dogodkov v 1. svetovni vojni je povezal J. M. Keynesa s Srbijo. Poti človeških usod so večkrat tako zapletene, da se lahko dogodki pojasnijo z dejstvi, ki jim je težko ali celo nemogoče ugotoviti začetek. Vendar so včasih sicer nevidne vezi bolj prepričljive, kot jih je pripravljen sprejeti naš razum. Zaradi tega je treba vsakomur dopustiti, da samostojno sklepa o enem ključnem dogodku, na prvi pogled epizodnega značaja, v Keynesovi biografiji, ki ga povezuje s Srbijo tistega časa.

Kot finančnega eksperta, odličnega poznavalca zapletenega sistema financiranja vojnih naporov in zadolženega za usmerjanje skupne finančne politike Britanije in zaveznikov, je britanska vlada J. M. Keynesa določila za člana delegacije, ki je na čelu z vojnim ministrom H. Kitchenerom nameravala odpotovati v St. Petersburg na razgovore z rusko vlado (Keynes je tedaj delal na Ministrstvu za finance). Delegacija se je odpravila na pot 5. junija 1916 z bojno ladjo »Hampshire«. V zadnjem trenutku je bil Keynes izključen iz delegacije, ker je dobil nalogo, da sprejme poslance srbske vlade in z njimi določi podrobnosti o financiranju nabave orožja in opreme za srbsko vojsko. Čeprav nezadovoljen s spremembo prvotnega načrta, se je Keynes srečal s predstavniki Srbije in jim 5. junija najprej izročil darila svoje vlade, za katera je kasneje pisal očetu, »da bi takšna tudi sam rad imel«. Štiriindvajset ur po tem srečanju je »Hampshire« naletel na nemške plavajoče mine. Celotna posadka in vsi člani britanske delegacije, skupaj z lordom Kitchenerom, so v tej nesreči umrli.

¹ Naj omenim, da se je Marshallova soproga Mary v tej knjižnici zaposlila kot knjižničarka v svojem 75. letu in je delala vse do leta 1941, ko je dopolnila 91 let.

Ali lahko zaznamo nedoumljivo igro naključja in poti usode v tem, ko so obiskovalci 5. junija 1916 (na njegov rojstni dan) Keynesa rešili zanesljive smrti? Ali lahko poiščemo drugačno razlago? Pravzaprav je vseeno. Dejstvo je, da so se dogodki zgodili tako, da so predstavniki države zaveznice iz oddaljenih obal nehote spremenili usodo človeka, ki je kasneje ekonomsko znanost povzdignil do najvišjih intelektualnih vrhov.

Keynesovo angažiranje na ministrstvu za finance se je nadaljevalo, tudi ko se je vojna končala. Postavljen je bil za namestnika šefa britanske delegacije N. Chamberlaina (ki je bil tedaj minister za finance) v Supreme Economic Council, enega od svetovalnih organov mirovne konference v Parizu. Tu se je zavzemal, da se Nemčiji in Avstriji odobrijo krediti za nabavo hrane in osnovne opreme v poljedelstvu, da bi tako preprečili stradanje ljudi in kolaps proizvodnje. Kasneje je bilo zapisano v britanskih dokumentih, »da se je samo zahvaljujoč Keynesovi iniciativi Avstrija v začetku leta 1919 izognila lakoti«.

Podobno stališče je zavzel kasneje v zvezi z nemškimi reparacijami. Trdil je, da ekonomska kapaciteta Nemčije ne bo prenesla enormnih reparacij, ki so jih zahtevali zavezniki, in da bo finančno breme pahnilo to državo v brezposelnost in stagnacijo. Predlagal je kreditno podporo ter manjši obseg reparacijskih obvez kot pogoj za ekonomsko obnovo Nemčije, in s tem zagotovilo, da se bodo reparacije sploh lahko izplačevale (v tem stališču ga je podpiral Knut Vicksell).

Zaradi »pronemškega« stališča so Keynesa kritizirali različni krogi v Evropi, vključno z Britanci. Zlasti so bili jezni na njega Francozi, ki so ga razglasili za »germanofila« in ga obtožili »progermanizma«. To stališče je kasneje odmevalo, ko je bil Keynes predlagan za člana ekonomske sekcije Britanske akademije ved, julija 1920, a ni bil izvoljen. Skupaj z njim je bil zavržen tudi Arthur C. Pigou, drugo veliko ime iz kroga Cambridških ekonomistov (pozneje sta bila sicer oba sprejeta v krog akademikov). Keynesa so leta 1924 izvolili za člana Švedske kraljeve akademije znanosti, namesto A. Marshalla, ki je tega leta umrl.

Univerza v Kielu ga je 1925 razglasila za svojega častnega doktorja znanosti.

Keynesova »rogermanska« orientacija se je pokazala kot glavni razlog, zakaj je bila leta 1923 zavrnjena njegova kandidatura za Nobelovo nagrado za mir. Poleg njega so bili predlagani še ameriški predsednik Harding, bivši predsednik italijanske vlade Nitti, minister za zunanje zadeve ZDA Hughes in socialna reformistka Adamsova. Tega leta Nobelove nagrade za mir niso podelili.

V soglasju s svojimi intelektualnimi interesi je Keynes pokazal zanimanje za rusko revolucijo. Kritiziral je predsodke o mladi sovjetski republiki, ki so prevladovali v tisku tistega časa, in je pisal v »Manchester Guardianu«: »En izjemni eksperiment socializma se dogaja ... Vendar moralna indignacija, ki ne kaže niti radovednosti, da bi odkrila dejstva, nikoli ni pravi odgovor na velike zgodovinske dogodke«. To je bilo za časa Lenina, ko še ni bilo Stalinovih »izjemnih eksperimentov« s kolektivizacijo kmetijstva in preseljevanja ljudstev. Kot urednik »Manchester Guardian« si je prizadeval dobiti prispevek V. I. Lenina o ciljih in dosežkih oktobrske revolucije, vendar je ta zaradi bolezni po atentatu odklonil Keynesovo vabilo k sodelovanju. Namesto njega je pripravil prispevek Maksim Gorki, čigar tekst »The Intelligentsia and the Revolution« je bil objavljen leta 1922.

Keynes je bil kot predstavnik Univerze Cambridge na slovesnosti ob 200. obletnici Leningrajske univerze (1925). Z Lydio sta tja dopotovala skupaj, kjer je prevzela vlogo njegovega vodiča in prevajalca.

John Maynard in Lydia sta imela dinamično družbeno življenje. Povedala mi je, da sta pogosto organizirala kosila ali večerje za svoje prijatelje in znance, na katerih so potekale diskusije o različnih temah, od poezije in baleta do religije, politike in psihiatrije. Med drugimi so bili njihovi gostje: G. B. Shaw, H. G. Wells, W. Sickert, N. de Valois, L. Wittgenstein, lord Chalmers, V. Leigh in L. Olivier, T. Eliot, S. Kuznets, B. Russell, B. Britten, P. Picasso, V. Woolf idr.

Intelektualni potencial in široko znanje nista varovala Keynesa, ko je leta 1930 naletel na šarlatana, nemškega kemika Gladitza. Ta ga je prepričal, da lahko po posebnem postopku (»za katerega je imel ustrezne eksperimentalne potrditve«) proizvede neomejene količine zlata z »uravnavano prerazporeditvijo atomov v osnovnih kovinah« po zelo nizki ceni. Za svoje podjetje je organiziral vpisovanje delnic in cambriški profesor je nasedel. Zadeva je šla tako daleč, da je Keynes celo analiziral finančne posledice »ogromne ponudbe zlata v britanskem finančnem sistemu« in učinke na velikost fiskalnega izplena, ki ga bo dobila država iz naslova »neomejene proizvodnje zlata«. Razumljivo, od vsega tega ni bilo na koncu nič, razen da je Keynes v tej sodobni alkimiji izgubil precej svojega denarja.

Povedati moram, da sem bil posebno presenečen, ko sem izvedel, da je bil Keynes član Komiteja za izgradnjo tunela pod Rokavskim predorom. Vojaški in ekonomski razlogi so preprečili, da bi tedaj ta ideja dobila politično podporo. Desetletja so minila, preden je bila uresničena, vendar govori o viziji človeka, ki je s svojimi pogledi prehiteval čas.

Maynard ni bil nikoli dobrega zdravja. Leta 1937 je hudo zbolel zaradi srčne okvare in od tedaj živel »polinvalidno življenje«, kakor se je pritoževal. Brez skrbi in nege svoje soproge ne bi živel tako dolgo, kot je. Zadnje dneve svojega življenja, aprila 1946, je Keynes preživel v svoji hiši v Tiltonu, v pokrajini Sussex. Vsako jutro je bil najprej zaposlen več ur z dokumenti in papirji Ministrstva za finance, potem pa je prebiral stare knjige iz XVII. stoletja, ki jih je nazadnje kupil. Pripravljal je načrte za slovesno proslavitev 90. rojstnega dneva G. B. Shawa. V soboto, 20. aprila, se je skupaj s soprogo in materjo odpeljal z avtom na bližnje hribe ter se vrnil peš v dolino – prvič po več letih, ko je zbolel. Umrli je na velikonočno nedeljo, 21. aprila 1946. Lydia mu je ob desetih zjutraj prinesla skodelico čaja, nenadoma je naredil bolečo grimaso in se zgrudil na posteljo. Umrli je v treh minutah. Koronarna tromboza. Ob njem je bila tudi njegova mati Florence.

V Cambridgeu sem dolgo poizvedoval, kje se nahaja Keynesov grob. Tudi njegovi najbližji sodelavci (med njimi James Mlade, Joana Robinson, Nicholas Kaldor) mi niso vedeli povedati, da grob ne obstaja in da je bil Keynes po svoji izrecni želji kremiran. Upepelili so ga v Brightonu, tri dni po smrti. V svoji oporoki je zapisal, da naj bo urna s pepelom položena v kripto kapelice King's College Chapel. Vendar je Geoffrey Keynes,² ki je bil skupaj z Richardom Kahnom izvršilec testamenta, spregledal željo svojega brata.

Poleg članov družine se je na komemorativnem obredu v cerkvi King's College zbrala domača in tuja znanstvena ter politična elita. Prisotni so bili tudi predsednik britanske vlade, člani Kabineta, premier Avstralije, vse vodstvo Banke Anglije, ameriški ambasador, visoki komisarji Commonwealtha, vodilni britanski ekonomisti, številni Keynesovi učenci iz tujine, preživeli člani intelektualne skupine Bloomsbury, predstavniki sveta umetnosti, literature in angleškega baleta. W. Churchill je poslal telegram, ker je bil na dan komemoracije na poti v Ameriko.

Po smrti svojega soproga se je Lydia Keynes izogibala intervjujem in razgovorom o Maynardu. Želela je ohraniti svoje spomine zase. Zato je zavrnila ponudbo R. Harroda, da mu pomaga pri pripravi prve Keynesove biografije. Ko je Harrodova knjiga »John Maynard Keynes« januarja 1951 izšla, je ni želela prebrati. In je tudi ni.

Gospa Keynes se mi je tekom razgovora večkrat zahvalila za obisk in se pri tem posebej trudila, da je govorila rusko. Imel sem občutek, kotda ne bi svojega maternega jezika že desetletja pogosto uporabljala. Dobil sem vtis, da se lažje izraža v angleščini, ki jo je vse življenje govorila s karakterističnim mehkim naglasom.

V spomin na najino srečanje mi je podarila dve svoji fotografiji (sam sem jih posnel še več). Ena prikazuje pas de deux Lydie Lopokove v Boutique Fantasque iz leta 1919. Na drugi, posneta je bila 1937, je skupaj z možem, ko sta preživljala dopust v Italiji.

Pred odhodom je dolgo zadržala mojo roko v svoji. Ko sem zapuščal njeno sobo, mi je večkrat pomahala. Obljubil sem ji, da jo bom spet obiskal. Svoje obljube, žal, nisem mogel izpolniti. Ko sem se namreč že pripravljal na ponovni obisk v Seaford, sem od svojih prijateljev iz Brightona prejel pismo, v katerem so me obvestili, da je 8. junija 1981 gospa Keynes umrla. Kremirali so jo, njen pepel pa raztresli po hribih nad Tiltonom, domom Keynesovih, na istem mestu, kjer je bil leta 1946 podarjen vetru tudi pepel Johna Maynarda Keynesa.³

Dr. Davor Savin, red. prof.

² Sir Geoffrey Keynes je bil vicemaršal kraljevskega letalstva, ugledni kirurg, član akademije znanosti. Tudi sam je bil znan kot bibliofil, ki je s svojim bratom »tekmoval« v zbiranju manuskriptov in prvih izdaj pomembnih knjig s področja medicine, humanističnih ved in zgodovine.

³ Keynesova prijateljka Lytton Strachey, filozof in zgodovinar, in J. B. Shaw, znameniti pisatelj, sta tudi bila upepeljena in z njunim pepelom so ravnali tako kot s Keynesovim. Nekateri to tolmačijo kot enotno stališče do smrti in kot posmrtni ritual ateističnih intelektualcev, ki so pripadali krogu, v katerem se je Keynes gibal.